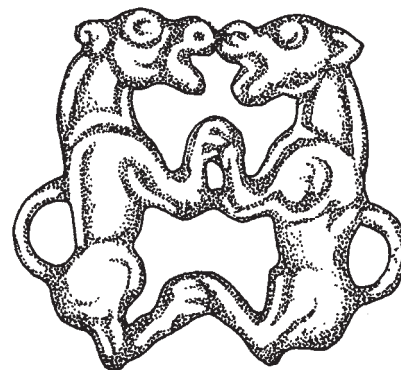

К.Г. Варачова *

ПРО ОКРЕМІ ТИПИ ГЛИНЯНИХ КЕЛИХІВ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

На підставі матеріалів поховань могильників черняхівської культури, що містять «стандартизовані» типи глиняних келихів, пропонується засіб визначення мініатюрних форм кераміки (горщики та миски) як келихів.

К л ю ч о в і с л о в а: черняхівська культура, кераміка, глиняні келихи, мініатюрні посудини.

Серед посудин, характерних для керамічного набору черняхівської культури, присутні келихи, що виділяються за формою та специфічною орнаменталією. Описи келихів, як окремої групи містяться і у загальних роботах з кераміки черняхівської культури (Сымонович 1964; Сымонович 1983; Никитина 1966; Магомедов 2001; Гудкова 2004 та ін.), і в роботах, пов'язаних з окремими регіонами та пам'ятками культури (Федоров 1960; Рикман 1975; Магомедов 1987; Баран 1981 та ін.), а також з поховальними комплексами (Жаров, Терпиловський 2011; Варачева 2014 та ін.). Було опубліковано низку робіт, у яких розглянуто різні типи глиняних келихів (Варачева 2010; 2012; 2013), а також зв'язок келиха з «питним набором» (Варачева 2011, с. 63—65). У зв'язку з цим відзначимо публікацію з описом глиняних келихів у музейній колекції (Стрельник 2002).

Грунтуючись на вибірці, що походить з 94 могильників всього ареалу черняхівської культури, на підставі форми і профілю посудин нами виділено сім типів келихів: I) напівсферичний; II) напівсферичний усічений; III) циліндричний; IV) конічний усічений; V) округлобокий; VI) біконічний; VII) рідкісні форми.

* ВАРАЧОВА Ксенія Григорівна — старший лаборант, Навчально-дослідна лабораторія Германно-Слов'янської археологічної експедиції Харківського Національного університету імені В.Н. Каразіна, ORCID 0000-0001-7508-8607, wozdyx83@gmail.com

За профілем лінії перегину посудини розділені на три підтипи: А) перегин у верхній частині посудини; В) на середині; С) у нижній частині посудини. У всій вибірці найбільш суперечливими виявилися типи VI і VI, представлені 85 посудинами. Зарахування мініатюрних горшкоподібних і мископодібних посудин до типу келихів викликає у нас неоднозначні думки. Спираючись на наявну інформацію щодо перших чотирьох типів келихів, докладніше зупинимось на цьому питанні.

Ми звернули увагу, що місце розташування келихів у похованнях як відносно кістяка, так і відносно інших посудин, має свої закономірності. Для перевірки цієї гіпотези з усього ареалу культури відібрано 113 поховальних комплексів з глиняними келихами типів I, II, III і IV, приналежність яких до категорії «кубок» (на відміну від келихів типів V і VI) суперечок не викликає. Важливим фактором для їх відбору була фіксація супутнього інвентарю *in situ*. Келихи типу VII нами не розглядалися через їх рідкісність.

На прикладі комплексів з келихами перших чотирьох типів нам вдалося виділити дві ознаки розташування келиха в інгумації, характерних для всього ареалу черняхівської культури. Варто зазначити, що келих ми навмисно не розглядали у сервізі як одну з ознак для всієї культури в цілому, оскільки для кожної окремої пам'ятки набір керамічного сервізу мінливий, і залежав від добробуту населення.

До першої ознаки належить розташування келиха відносно кістяка. Г.Ф. Нікітіна запропонувала поділ простору, що займав поховальний інвентар, на зони. Вона ділить простір на 20 зон (Никитина 1985, с. 21), але під час подальшої статистичної обробки матеріалу, скорочує їх до трьох зон для кераміки: біля голови, біля ніг, уздовж тулуба (Никитина

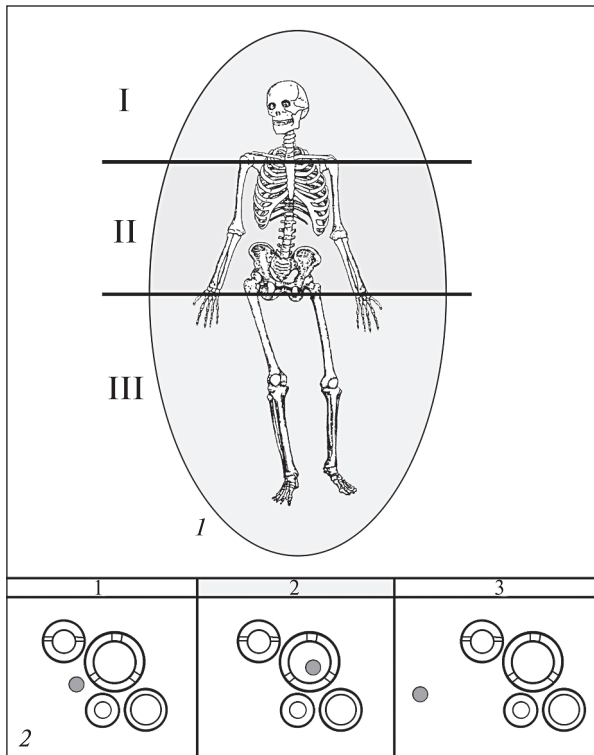

Рис. 1. Розташування келиха у похованні: 1 — відносно померлого; 2 — відносно посуду

Fig. 1. Location of the cup in the burial: 1 — relative to the deceased; 2 — relative to the pottery

1985, табл. I, с. 108—109). Розглядаючи це питання на прикладі глиняних келихів з області Дніпро-Донецького лісостепу, ми також дотримуємося думки про поділ простору для їх розташування на три зони: I) навколо черепа; II) від ключиць до таза включно; III) навколо нижніх кінцівок (Варачева 2010, с. 260). У результаті із 109 келихів, місце розташування яких відносно кістяка вдалося простежити, у зону I потрапила 41 посудина (38 %), у зону II — 20 посудин (18 %), у зону III — 48 посудин (44 %). Отже, можна зарахувати зони I і III до найбільш характерних місць розташування келиха відносно померлого (рис. 1, I).

Другою ознакою є місце розташування келиха відносно інших посудин в інгумації. Ми пропонуємо виділяти три варіанти місця розташування келиха щодо інших посудин: 1 — розташований біля посудин, 2 — всередині посудини, 3 — збоку від посудин (Варачева 2010, с. 260, 262). З отриманої вибірки за 105 келихами дані розподіляються наступним чином: варіант 1 — біля посудин — 30 % (31 посудина), варіант 2 — всередині посудини — 55 % (58 посудин), варіант 3 — встановлений окремо від іншого посуду — 15 % (16 посудин). Таким чином, можна припустити, що

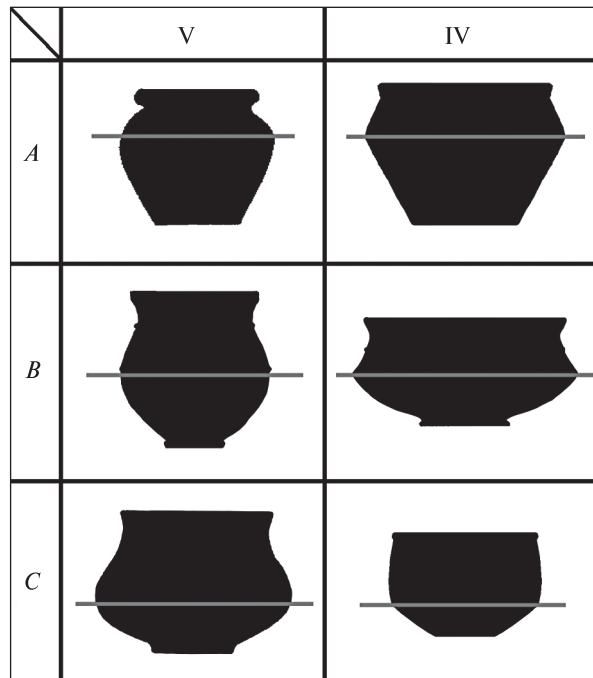

Рис. 2. Келихи типів V і VI. A, B, C — варіанти

Fig. 2. The cups of the V and VI types. A, B, C — variants

характерним місцем розташування келиха є позиція «всередині посудини» — варіант 2 (рис. 1, 2). Згідно з наведеними даними, можна говорити про існування таких закономірностей під час розташування глиняних келихів перших чотирьох типів у поховальних комплексах черняхівської культури: а) келих «всередині посудини», б) келих біля черепа або ж нижніх кінцівок.

На келихи, зараховані нами до типів V і VI (горщики і миски), раніше вже звертали увагу дослідники. Е.А. Рікман визначає горщики невеликих розмірів як келихи (Рікман 1975, с. 184). Грунтуючись на 16 глиняних келихах, він поділив їх відповідно засобу виготовлення: кружальні та ліпні. Зазначимо, що група ліпних келихів складається винятково з горщиків невеликих розмірів, поділених за формою на типи та види (Рікман 1975, с. 184—185). Е.О. Симонович у класифікації черняхівської кераміки до категорії «келихи» зараховує, зокрема, два типи мініатюрних посудин — округлобокі «горщикоподібні», а також біконічні форми (Симонович 1983, с. 37). До типу округлобокких «горщикоподібних» келихів він відносить мініатюрні посудини з виділеною шийкою та округлим тулубом. До типу біконічних келихів він об'єднав мініатюрні посудини з перегином на тулубі (Симонович 1983, рис. 9). У роботі А.В. Гудкової мініатюрні округлобоккі та біконічні посудини об'єднані

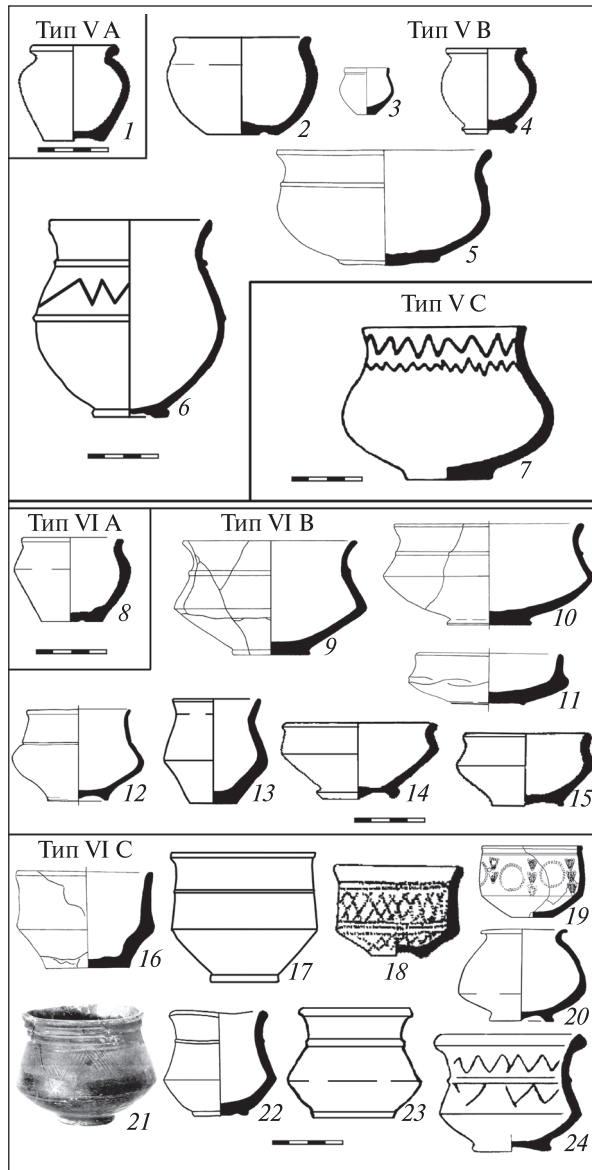

Рис. 3. Група келихів типів V і VI з однією ознакою: 1, 4, 14, 15, 18 — Міхелешень, пох. 386, 414, 71, 117, 99 (за: Sovan 2009, Pl. 217 : A: 14; Pl. 230 : A: 8; Pl. 38: B: 2; Pl. 62, 3; Pl. 53, 23); 2 — Легедзине, пох. 20 (за: Магомедов, Диденко 2009, рис. 12, 24); 3 — Обухів Іа, пох. 7 (за: Кравченко, Петраускас, Петраускас, Шишкин 2005, рис. 7, 6); 5 — Велика Бугаївка, пох. 28; 6, 20 — Нагірне II, пох. 80, 35 (за: Гудкова, Росохацький, Фокеєв 1993, табл. IV, 5; Гудкова 1990, табл. 18, 10); 7 — Бирлад-Валія-Сяке, пох. 333 (за: Palade 2000, fig. 219, 1); 8 — Малаєшти, пох. 27 (за: Федоров 1960, рис. 23, 5); 9—11 — Війтенки, пох. 41, 204, 214; 12 — Косанове, пох. 1/1964 (за: Petrauskas 2004, Abb. 73, 7); 13 — Біленьке, пох. 158 (за: Росохацький 1990, табл. 9, 6); 16 — Лохвиця, пох. 8; 17 — Раковець-Чеснівський, пох. 14 (за: Винокур, Островський 1967, рис. 12, 2); 19 — Ізвоаре IV, пох. 10 (за: Alexianu, Ellis 1987, Fig. 9, 1); 21 — Думанів, пох. 8 (за: Кропоткин 1978, рис. 34); 22 — Чернелів-Руський, пох. 107 (за: Герета 1989, рис. 6, 107_г); 23 — Одая, пох. 7 (за: Никитина 1996, табл. 10, 4); 24 — Курники, пох. 3 (за: Магомедов, Рыжов, Лобай 1983, рис. 10, 3)

Fig. 3. The group of cups of the V and VI types with one feature: 1, 4, 14, 15, 18 — Mikheleshen, burial 386, 414, 71, 117, 99 (after: Sovan 2009, Pl. 217 : A: 14; Pl. 230 : A: 8; Pl. 38: B: 2; Pl. 62, 3; Pl. 53, 23); 2 — Lehedzyne, burial 20 (after: Магомедов, Диденко 2009, fig. 12, 24); 3 — Obukhiv Ia, burial 7 (after: Кравченко, Петраускас, Петраускас, Шишкин 2005, fig. 7, 6); 5 — Velyka Buhaiivka, burial 28; 6, 20 — Nahirne II, burial 80, 35 (after: Гудкова, Росохацький, Фокеєв 1993, Tab. IV, 5; Гудкова 1990, Tab. 18, 10); 7 — Birlad-Valia-Siake, burial 333 (after: Palade 2000, fig. 219, 1); 8 — Malaieshty, burial 27 (after: Федоров 1960, fig. 23, 5); 9—11 — Viitenky, burial 41, 204, 214; 12 — Kosanove, burial 1/1964 (after: Petrauskas 2004, Abb. 73, 7); 13 — Bilenke, burial 158 (after: Росохацький 1990, Tab. 9, 6); 16 — Lokhvytsia, burial 8; 17 — Rakovets-Chesnivskiy, burial 14 (after: Винокур, Островський 1967, fig. 12, 2); 19 — Izvoare IV, burial 10 (after: Alexianu, Ellis 1987, Fig. 9, 1); 21 — Dumaniv, burial 8 (after: Кропоткин 1978, fig. 34); 22 — Cherneliv-Ruskyi, burial 107 (after: Герета 1989, fig. 6, 107_г); 23 — Odaia, burial 7 (after: Никитина 1996, Tab. 10, 4); 24 — Kurnyky, burial 3 (after: Магомедов, Рыжов, Лобай 1983, fig. 10, 3)

до одного типу келихів — мініатюрні горщики та мисочки (Гудкова 2004, с. 360).

Ми звертаємося до питання інтерпретації таких мініатюрних посудин (зокрема округлобоких і біконічних форм), як посудин для пиття. З цими формами посудин і пов'язані наші кубки типів V і VI (рис. 2).

Тип V. Посудини округлобокої форми з потовщеним або «S»-подібним вінцем. У посудини є шийка та округлі плічки. Лінія перегину розташована найчастіше по центру посудини, а також у верхній та нижній частині тулуба. Дно пласке, рідше трапляються посудини з кільцевим або плитчастим дном. Більшість виготовлено з «кухонної» глини та має шорстку рідше лощену поверхню, чорного або сірого кольорів. Більшість посудин орнаментовані простими композиціями, рідше складними або ж не орнаментовані взагалі. Висота не перевищує 11 см.

Тип VI. Посудини біконічної форми з потовщеним або «S»-подібним вінцем, мають виражений перегин на тулубі, частіше на середині висоти. Дно кільцеве або ж пласке, рідше плитчасте. Більшість зроблено з гарно вимішаної глини, яку використовували для створення столового посуду. Поверхня посудин, зазвичай, лощена, сірого або чорного кольорів. Посудини орнаментовані простими композиціями, рідше складними або ж не орнаментовані взагалі. Діаметр вінця не перевищує 12 см.

Через свою схожість з «великим» кухонним та столовим посудом часто виникають сумніви стосовно приналежності розглянутих типів до келихів, оскільки ці форми трапляються у похованнях разом з іншими посудинами малих розмірів і трактуються як «дитяча», або ж ритуальна кераміка. Щоб уникнути такої плута-

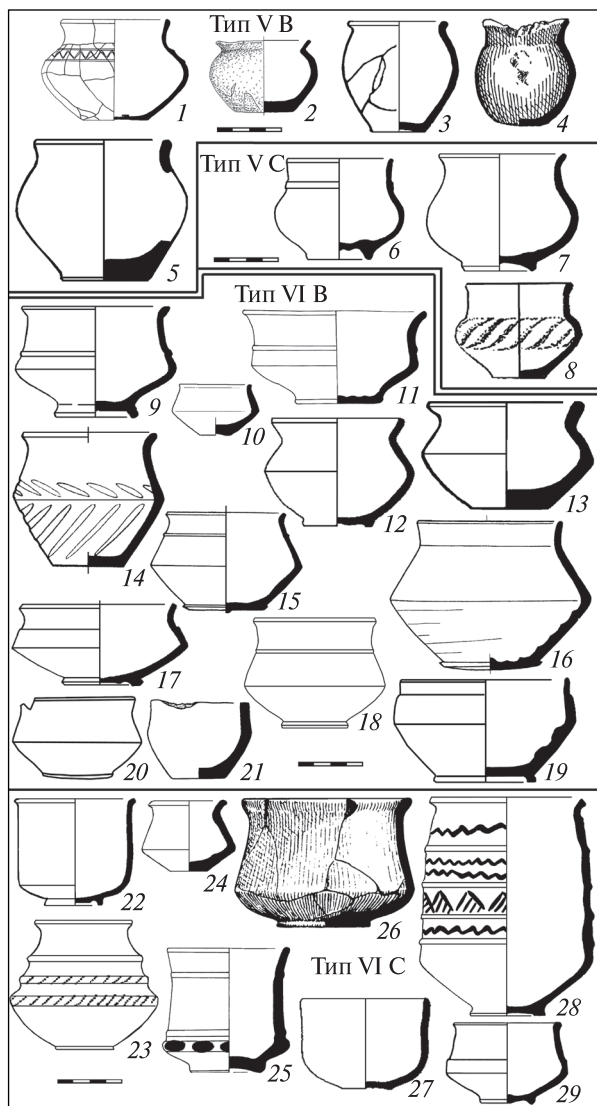

Рис. 4. Група келихів типів V і VI з двома ознаками: 1 — Війтенки, пох. 187; 2 — Зачепилівка, пох. 38; 3 — Оселівка, пох. 17 (за: Никитина 1988, табл. 11, 4); 4 — Дрегенешті-Олт, пох. 11 (за: Троhani, Zorzoliu 1983, Fig. 7, 7); 5, 13 — Гаврилівка, пох. 12, 5 (за: Сьмонович 1955, рис. 12, 7; 11, 4); 6 — Петриківці, пох. 3 (за: Магомедов, Левада, Лобай 1992, рис. 11, 3); 7 — Коблево, пох. 35 (за: Сьмонович 1979, рис. 5, 2); 8, 12, 27 — Міхелешень, пох. 37, 333, 306 (за: Sovan 2009, Pl. 24, 10; Pl. 184: C: 14; Pl. 173: A: 98); 9 — Соснова, пох. 245 (за: Сикорский, Махно, Бузян 1979, рис. 14, 8); 10 — Леґедзіне, пох. 29 (за: Магомедов, Диденко 2010, рис. 29, 24); 11 — Велика Бугаївка, пох. 55; 14—17 — Черкаси-Центр, пох. 55, 61, 60, 63 (за: Куштан, Петраускас 2011, рис. 9, 13; 13, 7; 12, 1; 14, 9); 18 — Думанів, пох. 13 (за: Кропоткин 1979, рис. 42); 19 — Нагорное II, пох. 80 (за: Гудкова, Росохацький, Фокеев 1993, табл. IV, 3); 20 — Раковець-Чеснівський, пох. 4 (за: Винокур, Островский 1967, рис. 6, 3); 21 — Чернелів-Руський, пох. 65 (за: Герета 1989, рис. 4, 65d); 22 — Переяслав-Хмельницький, пох. 5 (за: Гончаров, Махно 1957, табл. I, 7); 23 — Харченкови Хутори (випадкове поховання) (за: Гейко, Рейда, Милашевский 2011, рис. 2, 2); 24, 28 — Данчени, пох. 10, 371 (за: Рафалович 1986, табл. XVII, 4; табл. LYIII, 8); 25 — Черняхів, пох. 173; 26 — Тиргшор, пох. 69 (за: Diaconu 1965, Pl. LXXXI, 5); 29 — Ізвоаре IV, пох. 10 (за: Alexianu, Ellis 1987, fig. 8, 3)

Fig. 4. The group of cups of the V and VI types with two features: 1 — Viitenky, burial. 187; 2 — Zachepylivka, burial 38; 3 — Oselivka, burial 17 (after: Никитина 1988, Tab. 11, 4); 4 — Dregeneshti-Olt, burial 11 (after: Trohani, Zorzoliu 1983, Fig. 7, 7); 5, 13 — Havrylivka, burial 12, 5 (after: Сьмонович 1955, fig. 12, 7; 11, 4); 6 — Petrykivtsi, burial 3 (after: Магомедов, Левада, Лобай 1992, fig. 11, 3); 7 — Koblevo, burial 35 (after: Сьмонович 1979, fig. 5, 2); 8, 12, 27 — Miheleshen, burial 37, 333, 306 (after: Sovan 2009, Pl. 24, 10; Pl. 184: C: 14; Pl. 173: A: 98); 9 — Sosnova, burial 245 (after: Сикорский, Махно, Бузян 1979, fig. 14, 8); 10 — Lehedzyne, burial 29 (after: Магомедов, Диденко 2010, fig. 29, 24); 11 — Velyka Bahaivka, burial 55; 14—17 — Cherkasy-Tsentr, burial 55, 61, 60, 63 (after: Куштан, Петраускас 2011, fig. 9, 13; 13, 7; 12, 1; 14, 9); 18 — Dumaniv, burial 13 (after: Кропоткин 1979, fig. 42); 19 — Nagornoe II, burial 80 (after: Гудкова, Росохацький, Фокеев 1993, Tab. IV, 3); 20 — Rakovets-Chesnivskiy, burial 4 (after: Винокур, Островский 1967, fig. 6, 3); 21 — Cherneliv-Ruskyi, burial 65 (after: Герета 1989, fig. 4, 65d); 22 — Pereiaslav-Khmelnytskyi, burial 5 (after: Гончаров, Махно 1957, Tab. I, 7); 23 — Kharchenkovy Khutory (chance burial) (after: Гейко, Рейда, Милашевский 2011, fig. 2, 2); 24, 28 — Dancheny, burial 10, 371 (after: Рафалович 1986, Tab. XVII, 4; Tab. LYIII, 8); 25 — Cherniakhiv, burial 173; 26 — Tyrgshor, burial 69 (after: Diaconu 1965, Pl. LXXXI, 5); 29 — Izvoare IV, burial 10 (after: Alexianu, Ellis 1987, fig. 8, 3)

нини, під час відбору матеріалу ми враховували наведений вище опис типів V і VI, крім того дві ознаки розміщення глиняного келиха в інгумації виділені на підставі даних із перших чотирьох типів келихів.

До групи з двома ознаками потрапило 24 келиха (рис. 3), з яких до підгрупи А (перегин у верхній частині посудини) належить дві посудини, до підгрупи В (перегин на середині) — 12 посудин, до підгрупи С (перегин у нижній частині) — 10.

До групи з однією ознакою потрапило 29 келихів (рис. 4), з яких до підгрупи В належить 18 посудин, до підгрупи С — 11.

Таким чином, до келихів типів V і VI ми зарахували посудини малих форм, знайдені всередині іншої посудини, яка розташовувалась біля черепа або ж біля нижніх кінцівок. У розглянутій вибірці це невелика кількість посудин — 53 форми, де 15 посудин належать до типу V, а 38 посудин до типу VI. Зазначимо, що ці типи келихів виявляють на всьому ареалі черняхівської культури.

Досить несподіваний результат було отримано, коли розглядався зв'язок келиха зі статтю похованого. До вибірки включено 75 комплексів, що мають антропологічне визначення. Найбільша кількість келихів виявлена в жіночих похованнях — 35 комплексів (47%), також келихи знайдено у 31 дитячому похованні (41%) та дев'ять комплексів належать до чоловічих поховань (12%).

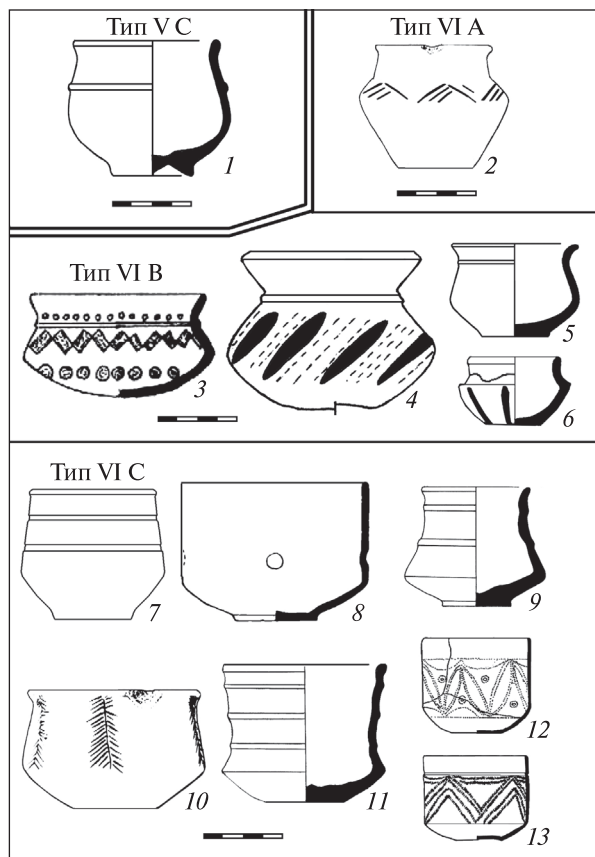

Рис. 5. Група посудин, візуально подібних до келихів типів V і VI: 1 — Петриківці, пох. 8 (за: Магомедов, Левада, Абашина 1993, рис. 6, 4); 2, 10 — Рижівка, пох. 42, 27 (за: Kropotkin 1977, Abb. 10, 6, 8); 3, 6, 12, 13 — Міхелешень, пох. 89, культовий шар (за: Sovan 2009, Pl. 48: C: 1; Pl. 285, 96—98); 4 — Жовнинь/Біленкові Бурти, пох. 2/1965 (за: Петраускас, Цындровская 2002, рис. 2, 2); 5 — Водяне, пох. 1 (за: Рейда, Луговой 2003, мал. 3); 7 — Августинівка, пох. 3—4 (за: Брайчевская 1960, табл. V, 20); 8 — Міоркань, пох. 28 (за: Ionita 1974, fig. 5, 2); 9 — Червоне, пох. 30; 11 — Вили Ярузькі, випадкова знахідка (за: Стрельник 2002, рис. 6)

Fig. 5. The group of ware, visually similar to the cups of the V and VI types: 1 — Petrykivtsi, burial 8 (after: Магомедов, Левада, Абашина 1993, fig. 6, 4); 2, 10 — Ryzhivka, burial 42, 27 (after: Kropotkin 1977, Abb. 10, 6, 8); 3, 6, 12, 13 — Mikheleshen, burial 89, ritual layer (after: Sovan 2009, Pl. 48: C: 1; Pl. 285, 96—98); 4 — Zhovnyne/Bilenskovi Burti, burial 2/1965 (after: Петраускас, Цындровская 2002, fig. 2, 2); 5 — Vodiane, burial 1 (after: Рейда, Луговой 2003, fig. 3); 7 — Avhustynivk, burial 3—4 (after: Брайчевская 1960, Tab. V, 20); 8 — Miorkan, burial 28 (after: Ionita 1974, fig. 5, 2); 9 — Chervone, burial 30; 11 — Vily Iaruzski, chance find (after: Стрельник 2002, fig. 6)

Порівнюючи дані за першими чотирма типами з даними, отриманими за типами V і VI, можна побачити відсутність великої різниці в процентному співвідношенні. Кубки типів I, II, III і IV знайдені в 53 похованнях, кубки типів V і VI були присутні в 22 комплексах. До групи з 53 комплексів входить 27 жіночих поховань (51 %), шість чоловічих (11 %) та 20 дитячих

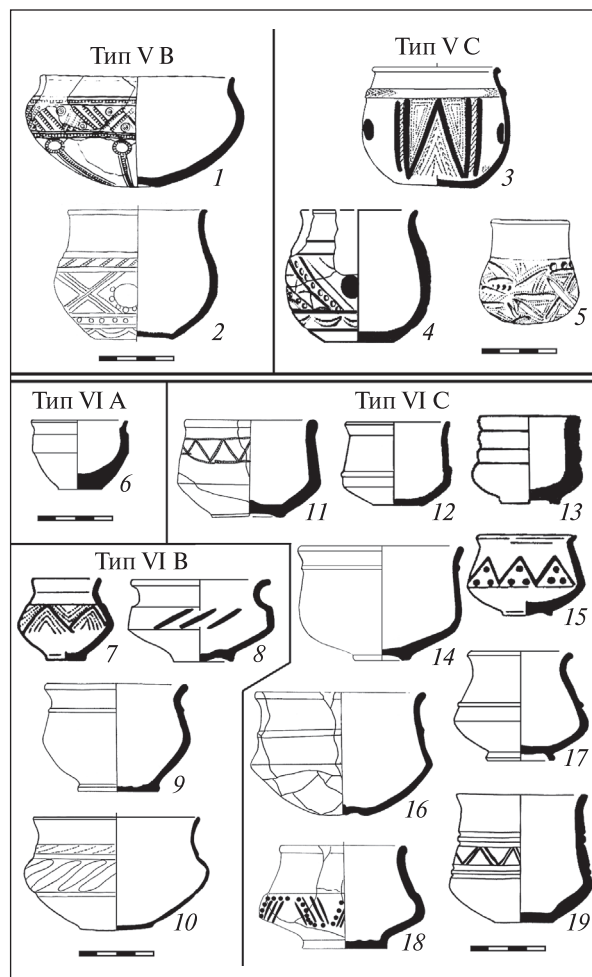

Рис. 6. Група посудин малих форм, що походять з кремації і кенотафів: 1 — Гаврилівка, пох. 101 (за: Симонович 1960, табл. VIII, 2); 2, 4, 5 — Рижівка, пох. 11, 20 (2 за: Бойко; 4, 5 за: Kropotkin 1977, Abb. 10:11, 1); 3, 9 — Велика Бугаївка, пох. 100; 6 — Острівець, пох. 7 (за: Смішко 1968, табл. III, 4); 7, 11, 15, 16 — Компанійці, пох. 31, 45, 164, 166 (15 за: Некрасова 2006, рис. 79, 8); 8, 12, 17 — Соснова, пох. 624, 230, 345 (за: Сикорский, Махно, Бузян 1985, табл. IX, 9; 1979, рис. 12, 9; Махно, Сикорский 1989, табл. V, 2); 10 — Канів, пох. 9 (за: Петраускас, Петропавловский 1991, табл. X, 3); 13 — Міхелешень, пох. 23 (за: Sovan 2009, Pl. 16: C: 2); 14 — Данчени, пох. 25 (за: Рафалович 1986, табл. XIX, 2); 18 — Косанове, пох. 26/1961; 19 — Чернелів-Руський, пох. 47 (за: Тилишак, 2011, рис. 3, 29)

Fig. 6. The group of ware from cremation and cenotaphs: 1 — Navrylivka, burial 101 (after: Симонович 1960, Tab. VIII, 2); 2, 4, 5 — Ryzhivka, burial 11, 20 (2 after: Бойко; 4, 5 after: Kropotkin 1977, Abb. 10:11, 1); 3, 9 — Velyka Buhaiivka, burial 100; 6 — Ostrivets, burial 7 (after: Смішко 1968, Tab. III, 4); 7, 11, 15, 16 — Kompaniitsi, burials 31, 45, 164, 166 (15 after: Некрасова 2006, fig. 79, 8); 8, 12, 17 — Sosnova, burials 624, 230, 345 (after: Сикорский, Махно, Бузян 1985, Tab. IX, 9; 1979, fig. 12, 9; Махно, Сикорский 1989, Tab. V, 2); 10 — Kaniv, burial 9 (after: Петраускас, Петропавловский 1991, Tab. X, 3); 13 — Mikheleshen, burial 23 (after: Sovan 2009, Pl. 16: C: 2); 14 — Dancheny, burial 25 (after: Рафалович 1986, Tab. XIX, 2); 18 — Kosanove, burial 26/1961; 19 — Cherneliv-Ruskyi, burial 47 (after: Тилишак, 2011, fig. 3, 29)

(38 %). До групи з 22 комплексів входить вісім жіночих поховань (36 %), три чоловічих (14 %) та 11 дитячих (50 %). Як і для перших чотирьох типів, типи V і VI найчастіше виявляють у жіночих і дитячих похованнях. Звертає на себе увагу високий процент дитячих поховань з келихами горщико- та мископодібною формами. Можливо, використання мініатюрних копій «справжніх» горщиків або мисок у дитячих похованнях має ритуальний відголосок.

Серед обробленого матеріалу відзначимо невелику групу з 13 посудин (рис. 5), до якої увійшли форми, візуально подібні за типами V і VI. Головним критерієм виділення групи стало місце знахідки келихів: у культовому шарі могильника (3 посудини) та у зруйнованих похованнях (10 посудин). Відсутність важливих даних заважає їх кінцевій інтерпретації.

Також існує група з 20 посудин (рис. 6) округлобокої та біконічної форм, які походять з кремацій та кенотафів. На відміну від келихів з інгумацій, для цієї групи не діють зазначені вище ознаки. Проте вони мають типову форму та орнаментацию для келихів типів V і VI, які походять з інгумацій. Тому вважаємо можливим зараховувати їх до келихів.

Цілі посудини малих розмірів та їх фрагменти, знайдені на поселеннях, варто враховувати саме як посудини малих форм.

Отже, підсумовуючи сказане, зауважимо, що завдяки отриманим даним за типами I, II, III та IV келихів нами були виділені дві ознаки їх розташування в інгумаціях, такі як характерне місце розташування відносно скелета та іншого керамічного сервізу. Зіставлення цих ознак та опис типів V і VI дозволили визначити 73 посудини як келих, а не «дитяча» або ж ритуальна кераміка.

- Баран, В.Д. 1981. *Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу*. Київ.
- Бойко, В. 1981. Каталог кружалних келихів черняхівської культури. *Фонди навчальної науково-дослідної лабораторії археологічних досліджень Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*.
- Брайчевская, А.Т. 1960. Черняховские памятники Надпорожья. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 82, с. 148-191.
- Варачёва, К.Г. 2010. Погребения с глиняными кубками на могильниках черняховской культуры Днепро-Донецкой лесостепи. *Древности 2010*. 9, с. 254-264.
- Варачёва, К.Г. 2011. Место стеклянных и глиняных кубков в сервизе погребений на могильниках черняховской культуры Днепро-Донецкой лесостепи. В: Петраускас, О.В., Шишкин, Р.Г. (ред.) *OIUM*. Київ; Луцьк, с. 61-65.
- Варачёва, К.Г. 2012. Нестандартные формы глиняных кубков черняховской культуры. В: Дьячков, С.В. (ред.) *Проблемы истории и археологии Украины*. Харьков, с. 63-64.

- Варачёва, К.Г. 2013. Глиняные кубки конической формы на памятниках черняховской культуры. *VIII международная археологическая конференция студентов и аспирантов «Проблемы археологии Восточной Европы»*. Ростов-на-Дону, с. 168-172.
- Варачёва, К.Г. 2014. К вопросу о распространении глиняных кубков усечено-конической формы в черняховской культуре (погребение 125 могильника Войтенки). *Stratum plus*. 4, с. 285-298.
- Винокур, И.С., Островский, М.И. 1967. Раковецкий могильник. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 139, с. 144-159.
- Гейко, А.В., Рейда, Р.М., Милашевский, О.С. Черняхівське поховання з Лохвиччини. В: Супруненко, О.Б. (ред.) *Старожитності Лівобережного Подніпров'я*. Київ; Полтава, 2011, с. 95-100.
- Герета, И.П. 1989. Новые могильники Черняховской культуры в Западной Подолии и вельбарская культура. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*. II, с. 283-313.
- Гончаров, В.К., Махно, Е.В. 1957. Могильник черняхівського типу біля Переяслава-Хмельницького. *Археологія*. XI, с. 127-144.
- Гудкова, А.В. 1990. Отчет о работе Буджакской археологической экспедиции о раскопках черняховского могильника Нагорное II в Ренийском районе, раскопках в Белгород-Днестровском районе курганной группы Бабей, курганы Крестовая могила у с. Подгорное и многослойного поселения Роша за 1990 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1990/266.
- Гудкова А.В., Росохацький А.А., Фокеев М.М. Полевой отчет Буджакской археологической экспедиции о раскопках могильника черняховской культуры Нагорное II в Рейнском районе Одесской обл. в 1993 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. 1993, ф.е., 1993/36.
- Гудкова, А.В. 2004. Ранняя кружалная керамика черняховской культуры. *Stratum Plus*. 4, с. 346-368.
- Жаров, Г.В., Терпиловський, Р.В. 2011. Нові пам'ятки черняхівської культури у межиріччі Удаю і Сули. В: Петраускас, О.В., Шишкин, Р.Г. (ред.) *Oium*. Київ; Луцьк, с. 166-177.
- Магомедов, Б.В. 1987. *Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья*. Киев.
- Магомедов, Б.В. 2001. *Черняховская культура. Проблема этноса*. Lublin.
- Магомедов, Б.В., Диденко, С.В. 2009. Могильник черняховской культуры у с. Легедзино. Работы 2008—2009 гг. В: Корвин-Пиотровский, А.Г., Менотти, Ф. (ред.) *Трипольское поселение-гигант Тальянки. Исследования 2009 г.* Киев, с. 56-93.
- Магомедов, Б.В., Диденко, С.В. 2010. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры у с. Легедзино в 2010 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 2010/б.н.
- Магомедов, Б.В., Левада, М.Е., Абашина, Н.С. 1993. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры Петрикивцы-1 в 1993 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1993/20.
- Магомедов, Б.В., Левада, М.Е., Лобай, Б.И. 1992. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры в с. Петрикивцы в 1992 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1992/35.
- Магомедов, Б.В., Рыжов, С.Н., Лобай, Б.И. 1983. Отчет Винницкого отряда Лесостепной Правобережной экспедиции 1983 года. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1983/7а.

- Махно, Е.В., Сикорский, М.И. 1989. Могильник черняховской культуры у с. Сосновы на левобережье Днепра. *Kultura wielbarska w młodszym okresie rzymskim*. 2, с. 249-262.
- Кравченко, Н.М., Петраускас, О.В., Петраускас, А.В., Шишкин, Р.Г. 2005. Памятники поздне римского времени Правобережной Киевщины. Киев.
- Кропоткин, В.В. 1978. Отчет об археологических раскопках могильника черняховской культуры у с. Думанов Каменец-Подольского р-на Хмельницкой области в 1978 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1978/7091.
- Кропоткин, В.В. 1979. Отчет об археологических раскопках могильника черняховской культуры у с. Думанов Каменец-Подольского р-на Хмельницкой области в 1979 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1979/7588.
- Куштан, Д.П., Петраускас, О.В. 2011. Могильники черняховской культуры Черкасс-Центр. В: Петраускас, О.В., Шишкин, Р.Г. (ред.) *OIUM*. Київ; Луцьк, с. 178-230.
- Некрасова, А.Н. 2006. Памятники черняховской культуры днепровского левобережья. В: Терпиловский, Р.В. (ред.) *Готы и Рим*. Киев, с. 87-200.
- Никитина, Г.Ф. 1966. Классификация лепной керамики черняховской культуры. *Советская археология*. 4, с. 147-159.
- Никитина, Г.Ф. 1985. *Систематика погребального обряда племен черняховской культуры*. Москва.
- Никитина, Г.Ф. 1988. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл. В: Кропоткин, В.В. (ред.) *Могильники черняховской культуры*. Москва, с. 5-97.
- Никитина, Г.Ф. 1996. *Могильники черняховской культуры в Северной Буковине и Бессарабии*. Москва.
- Петраускас, О.В., Петропавловский, А.Б. 1991. Отчет о раскопках могильника черняховской культуры в г. Каневе (Канев — ул. Пушкина) в 1991 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1991/159.
- Петраускас, О.В., Цындrowsкая, Л.А. 2002. *Находки черняховской культуры вблизи с. Жовнино*. Киев.
- Рафалович, И.А. 1986. *Данчены. Могильник черняховской культуры III—IV вв. н. э.* Кишенев.
- Рейда, Р., Луговой, Р. 2003. Комплекс керамики черняховской культуры з Водяного. *Український керамологічний журнал*. 1 (7), с. 121-123.
- Рикман, Э.А. 1975. *Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры*. Москва.
- Росохацкий, А.А. 1990. Отчет о полевых исследованиях могильника Бельное. Раскопки 1990 г. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1990/271.
- Сикорский, М.И., Махно, Е.В., Бузян, Г.Н. 1979. Отчет о работе Переяслава-Хмельницкой археологической экспедиции в 1979 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1979/119.
- Сикорский, М.И., Махно, Е.В., Бузян, Г.Н. 1985. Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции в 1985 году. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1985/125.
- Смішко, М.Ю. 1968. Звіт про рятувальні розкопки на могильнику черняхівської культури поблизу с. Острівця Івано-Франківської області в 1968 році. *Науковий архів Інституту археології НАН України*. ф.е., 1968/84.
- Стрельник, М.А. 2002. Кубки черняховской культуры (II—V вв. н. э.) в собрании Национального музея истории Украины. В: Яровой, Е.В. (ред.) *Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. — I век н. э.)*. Тирасполь, с. 358-362.
- Сымонович, Э.А. 1955. Памятники черняховской культуры степного Поднепровья. *Советская археология*. XXIV, с. 282-316.
- Сымонович, Э.А. 1960. Раскопки могильника у Овчарни Совхоза Приднепровского на Нижнем Днепре. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 82, с. 192-238.
- Сымонович, Э.А. 1964. Орнаментация черняховской керамики. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 116, с. 322-323.
- Сымонович, Э.А. 1979. Коблевский и Ранжевский могильники около г. Одессы. В: Сымонович, Э.А. (ред.) *Могильники черняховской культуры*. Москва, с. 63-111.
- Сымонович, Э.О. 1983. Черняхівська кераміка Подніпров'я. *Археологія*. 43, с. 26-43.
- Тилішак, В.С. 2011. Липна кераміка Чернелево-Руського черняхівського могильника. В: Петраускас, О.В., Шишкин, Р.Г. (ред.) *Oium*. Київ; Луцьк, с. 111-122.
- Федоров, Г.Б. 1960. Малаештский могильник. *Материалы и исследования по археологии СССР*. 82, с. 253-301.
- Федоров, Г.Б. 1960. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тыс. н. э. *Материалы и исследования по археологии СССР*. Москва, 89.
- Alexianu, M., Ellis, L. 1987. Date noi A supra necropolei de Tip Sintana de Mures de la Izvoare — Piatra Neamt. *Memoria Antiquitatis*. XV—XVII, s. 127-149.
- Diaconu, G. 1965. *Tirgisor Necropola din secolele III—IV e. n.* Bucuresti.
- Ionita I. 1974. Necropola din secolul IV e. n. de la Miorcani (jud. Botosani). *Cercetari istorice*. V, s. 81-92.
- Kropotkin, V.V. 1977. Denkmäler der Przeworsk-Kultur in der Westukraine und ihre Beziehungen zur Lipica- und Cernjachov-Kultur. *Symposium ausklang der Latene-Zivilisation und Anfänge der Germanischen Besiedlung im mittleren donaugebiet*. Bratislava, s. 173-200.
- Palade, V. 2000. Asezarea si necropola de la Barlad-Valea Seaca. Bucuresti.
- Petrauskas, O.V. 2003. Die Gräberfelder der Černjachov — Kultur von Kosanovo und Gavrilovka — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethokulturellen Besonderheiten. *Bericht der Romisch — Germanischen Kommission*. 84, S. 223-351.
- Sovan, O. 2009. *Necropola de Tip Santana de Mures — Cernjachov de la Mihalaseni (jud. Botosani)*. Târgoviște.
- Trohani, G., Zorzolui, T. 1983. O Necropola din sec. al IV —lea e.n. descoperita la Draganesti — Olt. *Cercetari arheologice*. VI, s. 209-223.

Надійшла 18.12.2018

Kseniia H. Varachova

Senior Assistant, Learning and Research Laboratory of Germanic-Slavonic archaeological expedition
of V.N. Karazin Kharkiv National University, wozdyx83@gmail.com

ABOUT INDIVIDUAL TYPES OF CHERNIAKHIV CULTURE CLAY CUPS

The publication deals with the problem of interpreting miniature vessels, in particular of round-shaped body and biconical forms, such as drinking vessels in a ceramic set of Cherniakhiv culture. Doubts about their belonging to the cups are based on their similarity with cooking and tableware. Generally, miniature vessels are defined as “childish” or ritual ceramics. To eliminate such confusion, we propose the resolution of this issue. Based on the material from the 94 burial grounds of the Cherniakhiv culture, the two most characteristic locations for the placement of “standardized” types of a clay cup in inhumation with respect to the skeleton and the rest of the ceramic service were identified. Allocation of these signs for types I, II, III and IV, as well as a detailed description of types V and VI, made it possible to determine 73 vessels of round-shaped body and biconical forms, like a cup.

К е у о р д с: Cherniakhiv culture, pottery, clay cups, miniature vessels.

К.Г. Варачева

Старший лаборант, Учебно-исследовательская лаборатория Германно-Славянской археологической экспедиции
Харьковского Национального университета имени В.Н. Каразина, wozdyx83@gmail.com

ОБ ОТДЕЛЬНЫХ ТИПАХ ГЛИНЯНЫХ КУБКОВ ЧЕРНЯХОВСКОЙ КУЛЬТУРЫ

В данной публикации рассматривается проблема интерпретации миниатюрных сосудов, в частности округлобоких и биконических форм, как сосудов для питья в керамическом сервизе черняховской культуры. Из-за схожести с кухонной и столовой посудой «обычных» размеров возникают сомнения в их принадлежности к кубкам, чаще получая определение как «детская» или же ритуальная керамика. Чтобы исключить такую путаницу, мы предлагаем разрешение данного вопроса. На основании материала с 94 могильников черняховской культуры, выделены два наиболее характерных места размещения «стандартизированных» типов глиняного кубка в ингумации по отношению к костяку и остальному керамическому сервизу. Выделение этих признаков для типов I, II, III и IV, а также подробное описание типов V и VI, позволило определить 73 сосуда, округлобоких и биконических форм, как кубок.

К л ю ч е в ы е с л о в а: черняховская культура, керамика, глиняные кубки, миниатюрные сосуды.

References

- Alexianu, M., Ellis, L. 1987. Date noi A supra necropolei de Tip Sintana de Mures de la Izvoare - Piatra Neamt. *Memoria Antiquitatis*. XV-XVII, s. 127-149.
- Baran, V.D. 1981. Cherniakhivska kultura. Za materialamy Verkhnoho Dnistra ta Zakhidnoho Buhu. Kyiv.
- Boiko, V. 1981. Kataloh kruzhalnykh kelykhiv cherniakhivskoi kultury. *Fondy navchalnoi naukovy-doslidnoi laboratorii arkeolohichnykh doslidzhen Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*.
- Braichevskaia, A.T. 1960. Cherniakhovskie pamiatniki Nadporozhia. *Materialy i issledovaniia po arkeolohii SSSR*. 82, pp. 148-191.
- Diaconu, G. 1965. Tirgsor Necropola din secolele III-IV e. n. Bucuresti.
- Fedorov, H.B. 1960. Malaeshstkii mogilnik. *Materialy i issledovaniia po arkeolohii SSSR*. 82, pp. 253-301.
- Fedorov, H.B. 1960. Naselenie Prutsko-Dnestrovskogo mezhdurech'ia v I tysiacheletii n. e. *Materialy i issledovaniia po arkeolohii SSSR*. Moskva, 89.
- Heiko, A.V., Reida, R.M., Mylashevskiy, O.S. 2011. Cherniakhivske pokhovannia z Lokhvychchyny. In: Suprunenko, O.B. (red.). *Starozhytnosti Livoberezhnoho Podniprovia*. Kyiv; Poltava, pp. 95-100.
- Gereta, Y.P. 1989. Novye mogilniki Cherniakhovskoi kultury v Zapadnoi Podolii i velbarskaia kultura. *Kultura wielbarska w mlodszyim okresie rzymskim*. II, pp. 283-313.
- Honcharov, V.K., Makhno, E.V. 1957. Mohyl'nyk cherniakhivskoho typu bilia Pereiaslava-Khmelnitskoho. *Arkeolohiia*. XI, pp. 127-144.
- Gudkova, A.V. 1990. Otchet o rabote Budzhakskoi arkeologicheskoi ekspeditsyi o raskopkakh cherniakhovskogo mogilnika Nagornoe II v Reniiskom raione, raskopkakh v Belgorod-Dnestrovskom raione kurgannoi grupy Babei, kurgany Krestovaia mogila u s. Podgornoe i mnogoslainogo poseleniia Roshcha za 1990 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1990/266.
- Gudkova, A.V. 2004. Ranniia kruzhalnaia keramika cherniakhovskoi kultury. *Stratum Plus*. 4, c. 346-368.
- Gudkova, A.V., Rosokhatskii, A.A., Fokeev, M.M. 1993. Polevoi otchet Budzhakskoi arkeologicheskoi ekspeditsyi o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury Nahornoe II v Reinskom raione Odesskoi obl. v 1993 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1993/36.
- Ionita, I. 1974. Necropola din secolulul IV e.n. de la Miorcani (jud. Botosani). *Cercetari istorice*. V, pp. 81-92.

- Kravchenko, N.M., Petrauskas, O.V., Petrauskas, A.V., Shyshkyn, R.H. 2005. Pamiatnyky pozdnyermskogo vremeni Pravoberezhnoi Kievshchyny. Kyiv.
- Kropotkin, V.V. 1977. Denkmäler der Przeworsk-Kultur in der Westukraine und ihre Beziehungen zur Lipica- und Cernjachov-Kultur. *Symposium ausklang der Latene-Zivilisation und Anfänge der Germanischen Besiedlung im mittleren donaugebiet*. Bratislava, pp. 173-200.
- Kropotkin, V.V. 1978. Otchet ob arkeologicheskikh raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury u s. Dumanov Kamenets-Podolskogo r-na Khmelnytskoi oblasti v 1978 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1978/7091.
- Kropotkin, V.V. 1979. Otchet ob arkeologicheskikh raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury u s. Dumanov Kamenets-Podolskogo r-na Khmelnytskoi oblasti v 1979 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1979/7588.
- Kushtan, D.P., Petrauskas, O.V. 2011. Mogilniki cherniakhovskoi kultury Cherkassy-Tsentr. In: Petrauskas, O.V., Shyshkyn, R.H. (red.). *OIUM*. Kyiv; Lutsk, pp. 178-230.
- Magomedov, B.V. 1987. Cherniakhovskaia kultura Severo-Zapadnogo Prichernomoria. Kyiv.
- Magomedov, B.V. 2001. Cherniakhovskaia kultura. Problema etnosa. Lublin.
- Magomedov, B.V., Didenko, S.V. 2009. Mogilnik cherniakhovskoi kultury u s. Lehedzino. Raboty 2008-2009 gg. In: Korvin-Piotrovskii, A.H., Menotti, F. (red.). *Tripolskoe poselenie-gigant Talianki. Issledovaniia 2009 g.* Kyiv, pp. 56-93.
- Magomedov, B.V., Didenko, S.V. 2010. Otchet o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury u s. Lehedzino v 2010 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 2010/b.n.
- Magomedov, B.V., Levada, M.E., Abashyna, N.S. 1993. Otchet o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury Petrikivtsy-1 v 1993 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1993/20.
- Magomedov, B.V., Levada, M.E., Lobai, B.Y. 1992. Otchet o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury v s. Petrikivtsy v 1992 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1992/35.
- Mahomedov, B.V., Ryzhov, S.N., Lobai, B.Y. 1983. Otchet Vinnitskogo otriada Lesostepnoi Pravoberezhnoi ekspeditsyi 1983 goda. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1983/7a.
- Makhno, E.V., Sikorskyi, M.Y. 1989. Mogilnik cherniakhovskoi kultury u s. Sosnovy na levoberezhze Dnepra. *Kultura wielbarska w młodszyim okresie rzymskim*. 2, pp. 249-262.
- Nekrasova, A.N. Pamiatniki cherniakhovskoi kultury dneprovskogo levoberezhia. In: Terpilovskii, R.V. (ed.). *Goty i Rim*. Kyiv, 2006, pp. 87-200.
- Nikitina, H.F. 1966. Klassifikatsiia lepnoi keramiki cherniakhovskoi kultury. *Sovetskaia Arkheologiia*. 4, pp. 147-159.
- Nikitina, H.F. 1988. Mogilnik u s. Oselivka Kelmenetskogo raiona Chernovitskoi obl. *Mogilniki cherniakhovskoi kultury* (red. V.V. Kropotkin). Moskva, pp. 5-97.
- Nikitina, H.F. 1996. Mogilniki cherniakhovskoi kultury v Severnoi Bukovine i Bessarabii. Moskva.
- Nikitina, H.F. 1985. Sistematika pogrebalnogo obriada plemen cherniakhovskoi kultury. Moskva.
- Palade, V. 2000. Asezarea si necropola de la Barlad-Valea Seaca. Bucuresti.
- Petrauskas, O.V. 2003. Die Gräberfelder der Černjachov - Kultur von Kosanovo und Gavrilovka - eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethokulturellen Besonderheiten. Bericht der Romisch - Germanischen kommission. 84, S. 223-351.
- Petrauskas, O.V., Petropavlovskii, A.B. 1991. Otchet o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury v g. Kaneve (Kanev - ul. Pushkina) v 1991 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1991/159.
- Petrauskas, O.V., Tsyndrovskaiia, L.A. 2002. Nakhodki cherniakhovskoi kultury vblizi s. Zhovnino. Kyiv.
- Rafalovich, Y.A. 1986. Dancheny. Mogilnik cherniakhovskoi kultury III-IV vv. n. e. Kishenev.
- Reida R., Luhovoi, R. 2003. Kompleks keramiki cherniakhivskoi kultury z Vodianoho. *Ukrainskyi keramologichnyi zhurnal*. 1 (7), pp. 121-123.
- Rosokhatskii, A.A. 1990. Otchet o polevykh issledovaniakh mogilnika Belenke. Raskopki 1990 g. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1990/271.
- Rikman, E.A. 1975. Etnicheskaia istoriia naseleniia Podnestrovia i priliegaiushchego Podunavia v pervykh vekakh nashei ery. Moskva.
- Smishko, M.Iu. 1968. Zvit pro riaturalni rozkopky na mohylnyku cherniakhivskoi kultury poblyzu s. Ostrivets Ivano-Frankivskoi oblasti v 1968 rotsi. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1968/84.
- Sovan, O. 2009. Necropola de Tip Santana de Mures - Cernjachov de la Mihalaseni (jud. Botosani). Târgoviște.
- Strelnik, M.A. 2002. Kubki cherniakhovskoi kultury (II-Vvv. n. e.) vsobranii Natsionalnogo muzeia istorii Ukrainy. In: Yarovoi, E.V. (red.). *Drevneishye obshchnosti zemledeltsev i skotovodov Severnogo Prichernomoria (V tys. do n. e. - V vek n. e.)*. Tiraspol, pp. 358-362.
- Sikorskyi, M.Y., Makhno, E.V., Buzian, H.N. 1979. Otchet o rabote Pereiaslava-Khmelnytskoi arkeologicheskoi ekspeditsyi v 1979 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1979/119.
- Sikorskyi, M.Y., Makhno, E.V., Buzian, H.N. 1985. Otchet o rabote Pereiaslav-Khmelnytskoi arkeologicheskoi ekspeditsyi v 1985 godu. *Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. f.e., 1985/125.
- Symonovich, E.A. 1955. Pamiatniki cherniakhovskoi kultury stepnogo Podneprovia. *Sovetskaia arkeologiia*. XXIV, pp. 282-316.
- Symonovich, E.A. 1960. Raskopky mogilnika u Ovcharni Sovkhoza Pridneprovskogo na Nizhnem Dnepre. *Materialy i issledovaniia po arkeologii SSSR*. 82, pp. 192-238.
- Symonovich, E.A. 1964. Ornamentatsiia cherniakhovskoi keramiki. *Materialy i issledovaniia po arkeologii SSSR*. 116, pp. 322-323.
- Symonovich, E.A. 1979. Koblevskii i Ranzhevskii mogilniki okolo g. Odessy. In: Symonovich, E.A. (red.). *Mogilniki cherniakhovskoi kultury*. Moskva, pp. 63-111.

- Symonovych, E.O. 1983. Cherniakhivska keramika Podniprovia. *Arkheolohiia*. 43, pp. 26-43.
- Trohani, G., Zorzoliu, T. 1983. O Necropola din sec. al IV - lea e.n. descoperita la Draganesti - Olt. *Cercetari arheologice*. VI, pp. 209-223.
- Tylishchak, V.S. Lipna keramika Chernelevo-Ruskoho cherniakhivskoho mohylnya. In: Petrauskas, O.V., Shyshkyn, R.H. (red.). *Oium*. Kyiv; Lutsk, 2011, pp. 111-122.
- Varacheva, K.G. 2010. Pogrebeniia s glinianymi kubkami na mogilnikakh cherniakhovskoi kultury Dnepro-Donetskoii lesostepi. *Drevnosti 2010*. 9, pp. 254-264.
- Varacheva, K.G. 2011. Mesto stekliannykh i glynianykh kubkov v servize pogrebenii na mogilnikakh cherniakhovskoi kultury Dnepro-Donetskoii lesostepi. In: Petrauskas, O.V., Shyshkyn, R.H. (red.). *OIUM*. Kyiv; Lutsk, pp. 61-65.
- Varacheva, K.G. 2012. Nestandartnye formy glinianykh kubkov cherniakhovskoi kultury. In: Diachkov, S.V. (red.). *Problemy istorii i arkheologii Ukrainy*. Kharkiv, pp. 63-64.
- Varacheva, K.G. 2013. Gliniane kubki konicheskoi formy na pamiatnikakh cherniakhovskoi kultury. In: Vdovychenko, E.V. (red.). *VIII mezhdunarodnaia arkheologicheskaia konferentsiia studentov i aspirantov "Problemy arkheologii Vostochnoi Evropy"*. Rostov-na-Donu, pp. 168-172.
- Varacheva, K.G. 2014. K voprosu o rasprostraneni glinianykh kubkov usecheno-konicheskoi formy v cherniakhovskoi kulture (pogrebenie 125 mogilnika Voitenki). *Stratum plus*. 4, pp. 285-298.
- Vinokur, Y.S., Ostrovskii, M.Y. 1967. Rakovetskii mogilnik. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*. 139, pp. 144-159.
- Zharov, H.V., Terpylovskiy, R.V. 2011. Novi pamiatky cherniakhivskoi kultury u mezhyrichchi Udaiu i Suly. In: Petrauskas, O.V., Shyshkyn, R.H. (red.). *Oium*. Kyiv; Lutsk, pp. 166-177.